

AKADEMİSYENLERİN ARAŞTIRMA ETİĞİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Nilgün Köklü

Ankara Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Fakültesi

koklu@education.ankara.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, bir devlet üniversitesinde görev yapan öğretim üyelerinin araştırma sürecine ilişkin etik olmayan davranışlar konusundaki görüşleri araştırılmıştır. Bu amaçla hazırlanan 26 maddeden oluşan anket, toplam 70 öğretim üyesine internet ortamında uygulanmıştır. Ankette yer alan toplam 26 davranışın her biri için A) etik olup olmadığı, B) kendileri tarafından gösterilip gösterilmediği ve C) meslektaşları tarafından gösterilip gösterilmediği sorulmaktadır. Akademisyenlerin tamamı 6 davranış etik bulmamışlardır. Bunlar “verileri uydurma, araştırma verilerini değiştirme, kendisine aykırı gelen verileri yok etme, araştırma yöntemi hakkında yanlış bilgi verme, aşırma, projeye katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme” davranışlarıdır. Çoğunluk tarafından etik bulunmayan davranış sayısı 14’tür. Meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan görüşleri araştırmasında temel alma davranışı ve aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma davranışı diğerlerine göre bir parça daha etik bulunmuştur. Bundan daha fazla bir yüzde ile etik bulunan davranışa rastlanmamıştır. Akademisyenler etik olmayan davranışları, meslektaşlarından daha az gösterdiklerini düşünmektedirler. Etik olmayan davranışlara neden olan faktörler, akademisyenlerin görüşlerine göre bilimsel yetersizlik, araştırma ortamının uygun olmayışı, kolaya kaçma, denetim eksikliği, fazla yayın baskısı, psikolojik sorunlar, etik komitelerinin yetersizliği ve araştırma etiği konusundaki yetersizlikler olmuştur.

Anahtar Sözcükler

Bilimsel yanıltma, akademik araştırmacıların araştırma etiği, etik olmayan araştırma davranışı.

VIEWS OF ACADEMICIANS ON RESEARCH ETHICS

Prof. Dr. Nilgun Koklu

Ankara University
Faculty of Educational Sciences
koklu@education.ankara.edu.tr

Abstract

In this research, views of academicians in a state university on unethical behaviours in carrying out research was studied. A questionnaire covering 26 items was prepared and applied to 70 academicians via internet. For each one of the 26 behaviours, the participants were asked: a) whether it is unethical, b) whether it is done by themselves c) whether any colleagues of them have done it. All of the academicians agreed that six attitudes were unethical. These are “fabrication of data, falsification of data, to ignore contrary data, to give wrong information on the methodology of research, plagiarism, to add names of coauthors to a research project who didn’t contribute to the project”. The number of behaviours that were not found ethical by the majority is 14. The behaviour of using ideas that come out in discussions with colleagues and to present the same research in more than one meeting have been found relatively ethical compared to the other behaviours. There was no behaviour that was found ethical with a percentage of higher than this percentage. Academicians thought that they display unethical behaviours less than their colleagues. Factors that cause unethical behaviors according to views of academicians are incapacity in scientific knowledge, insufficiency of working area, to prefer easiest way, lack of control, pressure of publishing many essays, psychological problems, inadequateness of ethics committees and insufficient knowledge of research ethics.

Keywords

Scientific misconduct, research ethics of academic researchers, unethical research behavior.

GİRİŞ

Bilimsel araştırmanın tüm evrelerinde, araştırmanın tasarlanmasından, verilerin toplanmasına, bulguların ortaya çıkmasına ve sonuçların yayımlanmasına kadar etik sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunların araştırmacı dürüstlüğü, yansızlığı, çıkarılsızlığı ile çözümlenmesi istenir, ancak araştırma sürecinde araştırmacının gösterdiği etik olmayan davranışlar göze çarpmaktadır. Etik olmayan davranışlar, bilim adamının dürüst olmasına rağmen çalışma sırasında ortaya çıkabilecek yanlış davranışları olduğu gibi, disiplinsiz (dikkatsiz ya da özensiz) bir çalışmanın sonunda yaptığı yanlış davranışları da olabilir. Bunun dışında kasıtlı olarak ortaya çıkan yalan söyleme veya aldatma olarak ifade edilen kusurlu davranışlar da, etik olmayan davranışlar arasında ele alınmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Sağlık Bakanlığı Sağlık ve İnsan Servisleri Bölümü 1989'da bu tür etik dışı davranışları şu şekilde tanımlamaktadır: "Bilimsel bir ortam içinde araştırmanın amaçlanması, tasarımı, iletilmesi veya rapor edilmesi için genel olarak kabul edilen kurallardan ciddi bir şekilde sapma; yalan söyleme ve uydurma (fabrication); tahrif veya taklit etme veya değiştirme (falsification); aşırı macilik (plagiarism) veya benzer uygulamalara bilimde etik dışı, uygunsuz ya da kusurlu davranış (scientific misconduct, fraud) denir" (akt. TÜBA, 2002). Bir araştırma projesinin hazırlanmasından sonuçların yayınlanmasına kadar görülen ve etiğe aykırı kabul edilebilecek davranış türleri aşağıda verilmektedir:

Bilimde Etik Olmayan Davranış Türleri

Disiplinsiz Araştırma (Sloppy Research). Araştırmacının iyi niyetli olmasına rağmen, araştırmasının planlanması, yöntem seçimi, bu yöntemleri uygulaması, verileri analiz etmesi ve bulguları yorumlaması aşamasında gösterdiği bilmeden yaptığı yanlışlardır (Kansu, 1994; TÜBA, 2002).

Yinelenen Yayın (Duplikasyon). Yinelenen yayın, aynı araştırma sonuçlarının birden çok dergiye yollanarak yayınlanması anlamına gelir (TÜBA, 2002).

Dilimleme (Salamişasyon). Dilimleme (Least publishable units) bir araştırmanın gereksiz olarak, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde bölünerek ya da biraz değiştirilerek pek çok dergide parçalara ayrılarak yayınlanmasıdır (Noyanalpan ve Berçin, 2001).

Sahtecilik, Saptırma, Çarpıtma veya Aldatmaca (falsification). Araştırma verilerinin kasıtlı olarak değiştirilmesi, çarpıtma, veriler üzerinde istatistiksel manipülasyonların yapılması veya veriler arasından sadece işine gelenlerin seçilip, sonuçları bakımından hipotezine uygun olmayanların atılması (cooking) gibi yolsuzluklardır (Batuhan, 1994; TÜBA, 2002).

Uydurmacılık (Fabrication, Dry Lab, Desk Research). Varolmayan bilgilerin yoktan var edilmesi (fabrication), araştırmada bulunmayan verilerin üretilmesi, kuru laboratuarcılık (dry labbing) ya da masa başı araştırma (desk research) olarak

bilinir. Araştırmacı, hiç araştırma yapmadan yapmış gibi davranmakta ya da öylesine toplanmış verileri çok uygun veriler gibi gösterip bilimsel bir makale yazabilmektedir (Kansu, 1994; TÜBA, 2002).

Aşırmacılık (Plagiarism). Aşırmaya ya da intihal bir araştırmacının, bir başka kişinin çalışmasını, kaynak göstermeden kendi çalışması gibi öne sürmesidir (Gordon, Simmons ve Wynn, 1999). Bir yazar tarafından bir eserin kopya edilmesi, yeniden düzenlenmesi ve orijinal bir çalışma gibi sunulması, tamamen aşırma olarak bilinir. Kitabın tümünün ya da bir bölümünün alınması olabileceği gibi bir makalenin aynen alınıp kaynak göstermeden kullanılmasıdır. Kısmi aşırma ise kısaca bir başkasına ait fikirlerini, düşüncelerini ya da paragraflarını kaynak göstermeden araştırmacının kendine mal etmesidir.

Bilimsel araştırma yapan araştırmacının gösterdiği araştırma davranışı, Chubin tarafından “normal” ve “etik dışı” araştırma davranışları olarak sınıflandırılmıştır (akt. Dotterweich ve Garrison, 1998).

Çizelge 1. Bir araştırmacı tarafından gösterilen normal ve etik dışı davranışlar

“NORMAL” Araştırma Davranışı	“ETİK DIŞI” Araştırma Davranışı
ÜRETİM	
Fikir oluşturma	Aşırmaya/kendine mal etme
Veri toplama	Uydurma, yoktan var etme (“kuru laboratuvarcılık”)
Veri analizi	Süsleme, gözlemleri olduğundan farklı gösterme “trimming”
Verilerin, analizin ve yorumların iç sağlamasını yapma	Kendini aldatma
RAPORLAŞTIRMA	
Bilgi seçimi ve sunumu	Yanlış anlatım (konuyu saptırma) ve sunuş yapmama (atlama, sadece işine gelenleri bildirme “cooking”, alıntılarının kaynağı belirtilmeden verilmesi)
YAYILMA	
Ön baskının dağıtılması (mektuplaşmaların, telefon konuşmalarının ve konferansların)	Onaylanmamış veya yanlış nitelikli çalışmalar
Yayın için sunuş/yayınlama önerisinde bulunma	Başkasına ait verilerin izinsiz yayınına ya da veri korsancılığı yaparak yazarın aynı zamanda pek çok dergiye sunumda bulunması ve eleştirmeni aldatması
Yazma süreci	Uydurma alıntılarla veya kendi düşünceleri ile süsleyerek editöre ham veriler sunma
Yayınlama (düzeltilmiş baskıyı içeren)	Veri kaynaklarıyla, anonim eleştirel görüşlerle ve mali kaynakla ilgili okuyucuya bilgi vermeme
DEĞERLENDİRME	
Çoğaltma/ tekzip	Yazarın ham veriler üzerine olan iddialarının geçersiz olmasına ve rapor edilen yöntem veya yorum üzerindeki şüphelere rağmen hakemin sessiz kalması
Uygulama /eğitim	Okuyucuya karşı özensizlik veya bilimsel makalenin içeriklerinin yanlış aktarılması

Bu etik dışı davranışlara eklenebilecek diğer davranışlar ise; desteklenerek yürütülen çalışmaların sonuçlarını içeren sunum ve yayınlarda destek veren kurum veya kuruluş desteğini belirtmemek, araştırma ve makalede ortak araştırmacı ve yazarların yazılı görüş birliği olmadan, araştırmada ve makalede aktif katkısı bulunanların isimlerini çıkartmak veya yazarlıkla bağdaşamayacak katkı nedeniyle yeni yazar(lar) eklemek veya yazar sıralamasını değiştirmek gibi davranışlar olabilir.

Bilimsel Yanıltma Nedenleri

Bilimsel yanıltmaya neden olabilecek pek çok faktör vardır. Chubin bilimsel yanıltmanın nedenleri olarak aşağıdaki noktaları belirtmektedir (akt. Dotterweich ve Garrison, 1998):

- psikopati (bir tür ruh hastalığı)
- dizginlenemeyen kariyer hırsı
- devletten fon almak için bir yarış halinde olmak
- hakemlik sisteminin başarısızlığı
- yayın baskısı, bir eser yayınlama zorunluluğu
- dikkatsizlik, disiplinsizlik
- soruşturma eksikliği, dikkatli bir inceleme sisteminin olmaması

Bunların dışında, bilimsel araştırma eğitiminin ve disiplininin verilmemesi, bilimsel araştırma etiğinin öğretilmemesi bir başka neden olarak verilebilir (TÜBA, 2002). Kansu (1994) yetersiz araştırma eğitimi, fazla yayın yapma düşüncesi, yüksek yer edinme ya da yükselme hırsı ve parasal kazanç hırsı gibi benzer nedenlerden söz etmektedir.

Araştırmacıların Etik Sorumlulukları

Araştırmacıların dikkat etmesi gereken standartlar American Psychological Association, APA (1982) tarafından açıkça belirtilmektedir: Araştırmacının, bir araştırmayı planlarken onun etik kabul edilebilirliğinin dikkatli bir değerlendirmesini yapma sorumluluğu vardır. Katılımcıların haklarını korumalıdır. Araştırmaya katılan deneklerin riskli olup olmadığının gözetilmesi araştırmacı için birinci derecede etik sorundur. Katılımcılarla, her birinin yükümlülük ve sorumluluklarını açık olarak belirten bir anlaşma yapılmalıdır. Katılımcılar, araştırmanın herhangi bir aşamasında çekilebilme özgürlüğüne sahiptir. Araştırma sırasında ortaya çıkabilecek her tür zarardan, katılanları korumalıdır. Katılımcılar hakkında edinilen bilgiler gizli tutulmalıdır. Araştırmacılar belirtilen bu noktalarda bilinçli olmak zorundadır (Kimmel, 1996).

Literatürde etik olmayan davranışlarla ilgili olarak, akademisyenlere yönelik çalışmalara rastlanmıştır. Lafleur (1987), araştırmacıların sahip olması gereken etik standartlar üzerinde durmuş ve katılımcıların hakkı, güven, araştırma bulgularının tam ve açık bir biçimde sunma, ön yargılardan arınık olma, verilerin kullanımı, mesleki sorumluluk gibi konulardan söz etmiştir. Gordon (1983) ise, iletişim alanında, araştırmacıların araştırmalarda aldatma konusuna yönelik tutumlarını ölçmek için bir tutum ölçeği geliştirmiştir. Engle ve Smith (1990), 700 akademisyenin araştırma, seyahat, dış işler, yayıncılar ve öğrenciler arası ilişkiler konusunda 29 etik olmayan davranışa yönelik tutumlarını belirlemiştir. İlgili konuyu olan araştırma ile ilgili olarak, aşırma ve araştırma verilerini bozma en etik olmayan davranışlar olarak saptanmıştır. Dotterweich ve Garrison (1998) işletme alanındaki akademik araştırmacılarının araştırma etiği üzerine bir çalışma yapmışlardır. İşletme alanına ilişkin araştırma etiği ile ilgili on bir konuda (verilerin işlenmesi, gizlilik, aşırma, grup çalışmaları gibi) cevaplayıcıların görüşleri alınmıştır. Cevaplayıcıların % 95'inden fazlası, verileri değiştirme (saptırma), gizliliği bozma, uygun olmayan verileri göz ardı etme, aşırma ve ortak yazarlı çalışmalarda bazılarını kredi vermekte başarısız olma gibi davranışların etik olmadığını söylemişlerdir. Etik bulunan iki davranış ise, herkesin katkıda bulunduğu çok yazarlı çalışmalar ve aynı verileri kullanarak birden fazla makale yazma davranışları olmuştur.

Araştırma yolsuzluğu ve bilimsel saptırma bilimsel toplum için ilgi konusu olmalıdır. Araştırma etiğinin ihlal edilmesi, öğretim mesleğinin dürüstlüğüne hangi alan olursa olsun yok edecektir. Yukarıda belirtilen aykırı davranışlar, bazen kabul görebileceği gibi, bazen de bazı disiplinlerde bazı kişilerce kabul görmemektedir. Bu araştırma, bir devlet üniversitesinde, değişik alanlarda görev yapan akademisyenlerin araştırma etiği konusunda görüşleri ve uygulamaları üzerinedir. Ayrıca bu akademik çevrede, etik olmayan uygulamaların ne kadar varolduğunu öğrenmektir. Bunun yanı sıra etik olmayan davranışların nedenleri ve önlenmesi için gereken önerilerin neler olduğu üzerinde durulmaktadır.

YÖNTEM

Akademisyenlerin araştırma etiği konusunda tutumlarını inceleyen tarama türündeki bu araştırma için aşağıda çalışma grubu ve uygulama, veri toplama aracı ve verilerin analizi anlatılmaktadır.

Çalışma Grubu ve Uygulama

Araştırmanın evreni olarak Ankara'da bir devlet üniversitesinde (araştırılan konunun hassas olması nedeni ile isim verilmemektedir) görev yapan tüm öğretim elemanları alınmıştır. Çalışma için hazırlanmış olan ölçme aracının tüm evrene internet ortamında ulaştırılması hedef olarak alınmış, Rektörlük Bilgi İşlem Merkezi'nin katkıları ile 2001-2002 öğretim yılı, bahar döneminde uygulanmıştır.

İkinci bir duyuru da yapılmasına rağmen, ancak sadece 70 kişiden yanıt alınabilmiştir. Anketin e-mail adresi olan pek çok kişiye ulaştığı düşünülmekte, ancak akademisyenlerin interneti kullanmamış ya da yanıt vermek istememiş olmalarından dolayı geri dönüş oranının düşük olduğu sanılmaktadır. Bu nedenle ancak evrenin % 10'una ulaşılabilmiştir. Ankete cevap veren akademisyenlerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, 32 kadın (% 45.7) ve 38 erkek (% 54.3) olduğu görülmektedir. Akademisyenlerin unvana göre dağılımı incelendiğinde, profesörler 33 (% 47.14), doçentler 21 (% 30) ve yardımcı doçentler ise 16 (% 22.86) kişidir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada, araştırma etiği ile ilgili davranışları içeren bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Ele alınan davranışların ilgili olduğu bazı konular, verilerin işlenmesi, aşırma, çok yazarlı çalışmalar, gizlilik, sunum ve raporlaştırma gibi konular olmuştur. Öncelikle, cevaplayıcılara bu davranışların etik olup olmadığı sorulmuştur. İkinci olarak, bu tür davranışları/faaliyetleri kişisel olarak gösterip göstermedikleri sorulmuştur. Son olarak ise, meslektaşlarının bu davranışları gösterip göstermedikleri konusunda görüşleri alınmıştır. Hazırlanan anket, uzman görüşü alınarak, anlaşılmayan ya da yanlış yorumlara neden olabilecek davranışlar üzerinde tartışılmış ve son hali verilerek 26 davranış üzerinde karar kılınmıştır.

Anketin A kısmında, verilen davranışların etik olup olmadığı (etik/etik değil) ele alınmıştır. Burada toplam 26 maddenin yer aldığı anketin Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı .784 olarak bulunmuştur. Anketin B kısmında, bu davranışların kendileri tarafından gösterilip gösterilmediği sorulmaktadır. Bu kısım için Alfa Güvenirlik Katsayısı .810 olarak bulunmuştur. Anketin C kısmında ise, davranışların meslektaşlar tarafından gösterilip gösterilmediği sorulmuştur. Toplam 26 madde için Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı .920 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Ankette yer alan toplam 26 davranışın her biri için A) etik olup olmadığı, B) kendileri ve C) meslektaşları tarafından gösterilip gösterilmediği sorulmaktadır. Her davranış için, A kısmında akademisyenlerin bu davranışı etik bulma yüzdeleri, B kısmında bu davranışı gösterme yüzdeleri ve C kısmında ise meslektaşlarının bu davranışı gösterme yüzdeleri hesaplanmıştır. Ayrıca her kısım için akademisyenlerin cinsiyet ve unvan değişkenleri açısından bu davranışlar arasında ilişkinin bulunup bulunmadığı ki kare bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma etiği anketinde bulunan 26 davranış Çizelge 2’de sıralanmıştır. Bu tablonun A sütununda, katılımcıların bu davranışı etik bulduklarına ait yüzdelere verilmiştir. Çizelge 2’nin diğer B ve C sütununda ise sırasıyla bu davranışı uygulamalarına ait yüzdelere ve meslektaşlarının bu davranışları gösterdiklerine ait yüzdelere verilmektedir.

Çizelge 2. Akademisyenlerin yirmi altı araştırma etiği ile ilgili davranışlar konusunda (a) görüşleri, (b) uygulamaları ve (c) meslektaşlarına ilişkin algıları

Madde No	Davranışlar	A	B	C
		Etik Bulanların Yüzdesi (%)	Davranışları Gösterdim Diyenlerin Yüzdesi (%)	Meslektaşları Tarafından Gösterildiğine İlişkin Yüzde (%)
1	Verileri uydurma	0	0	33.9
2	Araştırma verilerini değiştirme	0	0	36.2
3	Meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan fikirleri araştırmasında temel alma	63.2	30.4	73.8
4	Gizliliğe ilişkin verilen sözleri ihlal etme	4.3	0	18.2
5	Kendisine aykırı gelen verileri yok etme	0	4.3	28.6
6	Araştırma yöntemi hakkında yanlış bilgi verme	0	0	22.2
7	Araştırma verilerinin analizinde bilinçli olarak uygun olmayan bir istatistiksel teknik kullanma	1.5	0	31.5
8	Güvenirliliği ve geçerliliği belirlenmemiş bir ölçme aracını kullanma	22.4	15.2	44.4
9	Araştırma yöntemini eksik raporlaştırarak tekrar edilebilmesini imkansızlaştırma	4.3	4.5	39.9
10	Bulguları rapor etmede yanlış davranma (sadece en iyi sonuçları rapor etme gibi.)	1.4	7.4	42.9
11	Kaynak göstermeden alıntı yapma (aşırma)	0	2.9	60.7
12	Aynı verileri kullanarak birden fazla makale yazma	33.3	23.5	71.2
13	Kişileri katılıma zorlama	7.5	6.2	31.4
14	Araştırma raporunda atıfta bulunmadığı eserleri kaynakçaya koyma	15.2	13.8	60.0
15	Projeye katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme	0	18.8	69.5
16	Aynı araştırma makalesini birden fazla dergide yayınlama	21.7	11.6	66.7
17	Araştırma sonuçlarını çarpıtarak verme	1.4	0	30.9
18	Katılımcılara gizlice deneysel işlem uygulama	2.9	6.0	21.2
19	Araştırmanın katılımcıya zarar verebilecek sonuçlarını gizleme	16.4	6.1	19.6
20	Araştırmanın sonuçlandırılmasında katkısı olan kişilere raporda ya da yayında yer vermeme	7.2	8.7	58.9
21	Aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma	60.3	43.5	82.0
22	Başka araştırmacıların verilerini izni olmadan kullanma	7.4	7.4	44.2
23	Araştırmanın amacını gizleme	4.4	2.9	22.4
24	Yazarından izin almadan bir makaleyi tercüme ederek yayınlama	13.8	15.2	50.0
25	Bir başkasına ait olan bir ölçme aracını izin almadan kullanma	10.3	9.0	49.1
26	Başkalarına ait çalışmaların rapor edilmesinde seçici olma (destekler nitelikte olanlara yer verme gibi.)	22.4	21.5	58.0

a) *Akademisyenlerin araştırma sürecine ilişkin etik ile ilgili davranışlar konusundaki görüşleri:*

Çizelge 2 incelendiğinde, cevaplayıcıların tamamının 6 davranışı etik bulmadığı görülmektedir. Bunlar verileri uydurma (M1), araştırma verilerini değiştirme (M2), kendisine aykırı gelen verileri yok etme (M5), araştırma yöntemi hakkında yanlış bilgi verme (M6), kaynak göstermeden alıntı yapma / aşırma (M11), projeye katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme (M15) davranışlarıdır. Cevaplayıcıların tamamı olmasa da, % 92.5-98.6 arasında bir grup ise M4, M7, M9, M10, M13, M17, M18, M20, M22, M23 davranışlarını etik bulmamışlardır. Bu durumda, bu davranışları etik bulanların yüzdesi 1.4 ile 7.5 arasında değişmektedir. m14, m19, m24, m25 davranışları için etik bulmayan grubun yüzdesi 83.6 ve 89.7 arasındadır. Yani bu davranışları etik bulanlar % 10.3 ile 16.4 arasında değişmektedir.

Meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan fikirleri araştırmasında temel alma (M3) davranışı (% 63.2) ve aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma (M21) davranışı (% 60.3) diğerlerine göre bir parça daha etik bulunmuştur. Bundan daha fazla bir yüzde ile etik bulunan davranışa rastlanmamıştır.

Aynı verileri kullanarak birden fazla makale yazma (M12) davranışı ise % 33.3 bir çoğunlukla etik bulunmaktadır. Güvenirliği ve geçerliği belirlenmemiş bir ölçme aracını kullanma (M8) ve başkalarına ait çalışmaların rapor edilmesinde seçici olma (destekler nitelikte olanlara yer verme gibi.) (M26) davranışları % 22.4'lük bir grup için etik bulunmuştur. Aynı araştırma makalesini birden fazla dergide yayınlama (M16) davranışı % 21.7'lik bir grup için etikdir.

Etik ile ilgili olarak 26 davranışa verilen yanıtların cinsiyete göre değişip değişmediği, ki kare bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir. 3 nolu davranış “meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan fikirleri araştırmasında temel alma” davranışının etik olup olmadığı konusunda ki kare testi, ($\chi^2 = 4.045$, $p = 0.044$) cinsiyete göre.05 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu davranışı, erkeklerin % 73.7'si etik bulurken, kadınların % 50'si etik bulmuştur. 8 nolu “güvenirliği ve geçerliği belirlenmemiş bir ölçme aracını kullanma”, davranışının etik olup olmadığı cinsiyete göre ($\chi^2 = 5.364$, $p = 0.021$) anlamlı çıkmıştır. Erkeklerin % 33.3'ü, kadınların ise % 9.7'si etik bulmuşlardır. 21 nolu “aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma” davranışının etik olup olmadığı, cinsiyete göre anlamlı çıkmıştır ($\chi^2 = 5.45$, $p = 0.02$). Erkeklerin % 73'ü, kadınların ise % 45.2'si etik bulmuşlardır. Sadece 3 nolu “meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan fikirleri araştırmasında temel alma” davranışının etik olup olmadığı, unvana göre anlamlı çıkmıştır ($\chi^2 = 7.32$, $p = 0.026$). Profesörlerin % 51.5'i, doçentlerin % 65'i ve yardımcı doçentlerin ise % 92.9'u bu davranışı etik bulmuşlardır.

b) Akademisyenlerin araştırma sürecine ilişkin etik ile ilgili davranışlar konusundaki uygulamaları:

Bu kısımda akademisyenlerin 26 davranışı gösterip göstermedikleri konusunda görüşleri incelenmiştir. Aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma davranışı en büyük yüzde ile (% 43.5) birinci sıradadır. Meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan görüşleri araştırmasında temel alma davranışının, akademisyenlerin % 30.4'ü tarafından gösterildiği görülmüştür.

Aynı verileri kullanarak birden fazla makale yazma davranışı % 23.5'luk grup tarafından gösterilmektedir. Başkalarına ait çalışmaların rapor edilmesinde seçici olma (destekler nitelikte olanlara yer verme gibi.) davranışı da benzer bir yüzdelik grup (% 21.5) tarafından gösterilmektedir. Diğer davranışların gösterilmesine ait yüzdeler oldukça düşüktür.

“Meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan görüşleri araştırmasında temel alma” davranışını kendilerinin gösterip göstermediği sorulmuş, sonuçlar ($\chi^2=8.172$, $p=0.004$) cinsiyete göre anlamlı çıkmıştır. Erkeklerin % 44.7'si, kadınların ise % 12.9'u bu davranışı gösterdiğini söylemektedir. 20 nolu “araştırmanın sonuçlandırılmasında katkısı olan kişilere raporda ya da yayında yer vermeme” davranışının kendileri tarafından gösterilip gösterilmediği, cinsiyete göre anlamlı çıkmıştır (ki kare testinin sayıtları karşılanamadığından, Fischer testine göre $p= 0.027$). Erkeklerin % 16.2'si gösterdim derken, kadınlar için bu yüzde sıfırdır.

Bu kısımda hiçbir davranış unvana göre farklılık göstermemiştir.

c) Akademisyenlerin araştırma sürecine ilişkin etik ile ilgili davranışlar konusundaki meslektaşlarına ilişkin algıları:

Aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma (% 82) davranışının meslektaşlarca gösterildiğine ilişkin yüzde en büyüktür. Bunları sırası ile meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan görüşleri araştırmasında temel alma (% 73.8) ve aynı verileri kullanarak birden fazla makale yazma (% 71.2) davranışları izlenmektedir. % 60-69.5 arasındaki büyük bir çoğunluk ise kaynak göstermeden alıntı yapma (aşırma), araştırma raporunda atıfta bulunmadığı eserleri kaynakçaya koyma, projeye katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme ve aynı araştırma makalesini birden fazla dergide yayınlama davranışlarının meslektaşları tarafından gösterildiğini söylemişlerdir. % 58 gibi bir çoğunluk ise başkalarına ait çalışmaların rapor edilmesinde seçici olma (destekler nitelikte olanlara yer verme gibi.) ve araştırmanın sonuçlandırılmasında katkısı olan kişilere raporda ya da yayında yer vermeme davranışlarını göstermişlerdir.

“Araştırma verilerini değiştirme” davranışının meslektaşları tarafından gösterilip gösterilmediği, unvana göre anlamlı çıkmıştır ($\chi^2=6.46$, $p= 0.039$). Profesörlerin % 56.5'i, doçentlerin % 25'i ve yardımcı doçentlerin ise % 21.4'ü bu

davranışın meslektaşları tarafından gösterildiğini söylemişlerdir. 5 nolu davranış “kendisine aykırı gelen verileri yok etme” davranışının meslektaşları tarafından gösterilip gösterilmediği, unvana göre anlamlı çıkmıştır ($\chi^2=6.73$, $p= 0.035$). Profesörlerin % 47.8’i, doçentlerin % 15.8’i ve yardımcı doçentlerin ise % 15.4’ü bu davranışın meslektaşları tarafından gösterildiği görüşündedir. 20 nolu “araştırmanın sonuçlandırılmasında katkısı olan kişilere raporda ya da yayında yer vermeme” davranışının meslektaşları tarafından gösterilip gösterilmediği, unvana göre anlamlı çıkmıştır ($\chi^2=6.14$, $p= 0.047$). Profesörlerin % 70.8’i, doçentlerin % 66.7’si ve yardımcı doçentlerin ise % 30.8’i bu davranışın meslektaşları tarafından gösterildiği görüşündedir.

Bu kısımdaki davranışlarda, cinsiyet etkili bir faktör olarak bulunmamıştır.

Ankette açık uçlu sorulara da yer verilmiştir. Bunlardan birisi olan “Sizce akademisyenler arasında araştırma etiğinin ihlali ne kadar yaygındır?” sorusuna verilen yanıtlar, çok az için % 22.9, ara sıra % 37.1 ve oldukça sık % 40 olarak dağılmaktadır.

Bu ankette akademisyenlere sorulan diğer bir soru ise “Etik olmayan davranışların gösterilmesinin nedenleri nedir?” olmuştur. Verilen yanıtlar incelenerek birkaç boyutta toplanmaya çalışılmıştır:

- Bilimsel açıdan yetersizlik, temel eğitim eksikliği, yeterince araştırma yöntem bilgisine sahip olmama, bu konularda bilgi yetersizliği ve bilimsel araştırma ilkeleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmama.
- Araştırma yapabilmek için ortamın ve koşulların yetersiz olması, bilimsel çalışma yapma gücünün, ülkemizde veri toplamanın zor olması, yabancı kaynaklara – ölçme araçlarına ulaşmanın zor olması.
- Çaba göstermeden ürün sahibi olma, kolay statü elde etme, kısa yoldan ilerleme ve başarıya ulaşma isteği, kısaca kolaycılık ya da kolay kaçma.
- Denetimsizlik ya da denetim eksikliği, denetim mekanizmalarının zayıflığı, Yükseköğretim Kurulu tarafından bu tür davranışların gösterilmesi durumunda hiçbir şey yapılmaması, yeterince ceza ya da kınama verilmemesi, dergi editörü, hakem gibi konularda problem olması.
- Fazla yayın yapma isteği ve ihtiyacı, akademik yükseltmelerde yayın zorunluluğu, daha çok niteliğe değil niceliğe önem verilmesi, kısa sürede yayın yapma gereksinimi, çok fazla yayın çıkarma endişesi.
- Kişilik sorunları, psikolojik sorunlar, karakter zaafı, kendine güvenin eksik olması, bilim insanı davranışlarından yoksun olma, bilimsel tutuma sahip olmama, hırs, başarısızlık kaygısı duyma, sorumsuzluk, tembellik, aç gözlü olma, terbiye ve ahlak yetersizliği, dürüst olmama, kıskançlık, iş disiplininin yoksun olma, iç denetimsizlik gibi.

- Etik kavramının bilinmemesi, etik bilincin oluşmaması, araştırma etiği konusunda yetersiz olma, yapılan bir davranışın etik olup olmadığı konusunda farkında olmama, etik ölçülerin yeterince bilinmemesi.
- Etik kurulların fakültelerde olmaması, etik komitelerin çalışmalarının yetersiz olması.
- Akademik yükseltmelere getirilen ağır ölçütler, mevcut olan terfi yönetmeliklerinin araştırma etiğini çığnemeye teşvik edici olması.

Anketteki “Etik olmayan davranışların önlenmesi için önerileriniz nedir?” sorusuna verilen yanıtlar ise aşağıda verilmektedir:

- Araştırmaların iyi denetlenmesi, kurumsal kontrol sisteminin geliştirilmesi, bilim adamlarının birbirlerini denetlemesi, danışman, hakem tarafından istatistik çıktıların kontrol edilmesi.
- Akademisyenlerin araştırma etiği konusunda yetiştirilmesi, öneminin kavranması, eğitimin her düzeyde verilmesi, lisans ve lisansüstü düzeylerde araştırma etiği programlarına yer verilmesi, bu konunun araştırma derslerinde ele alınması, etik konusunun bilimsel toplantılarda ve konferanslarda tartışılması, seminerlerin düzenlenmesi.
- Yasal uygulamaların getirilmesi, caydırıcı yaptırımların olması, cezalandırmanın getirilmesi, etik olmayan davranışların tespit edilmesi durumunda bu kişilerin deşifre edilmesi, asla hoş görülmemesi, gerektiğinde unvanların geri alınması gibi cezaların verilebilmesi, etik kuralları ihlal edenlerin akademik faaliyetlerden men edilmesi.
- Bilimsel araştırmaların yayınlandığı dergilerin mutlaka hakemli olması ve hakemlerin bu konuda dikkatli olması.
- Bilimsel etik kurulların oluşması, varsa bunların işlevsel olması, bu kurulların çok etkili bir kontrol sistemi geliştirmesi, bu kurulların onayının alınması.
- Akademisyenlerin seçiminde dikkatli davranılması.

TARTIŞMA

Üniversite öğretim üyelerinin araştırmanın planlanması aşamasından, verilerin toplanması, toplanan verilerin analizi, yorumlanması ve araştırmanın sonuçlandırılması aşamalarının yer aldığı araştırma sürecinde, araştırmanın değerini ve güvenilirliğini azaltacak nesnel ve dürüst olmama gibi davranışların gösterilmesi beklenir. Araştırma sürecine ilişkin olarak saptanan 26 davranışa ait öğretim üyelerinin algıları üç boyutta alınmaya çalışılmıştır. Bunlar saptanan

davranışların a) etik olup olmadığı, b) kendilerinin gösterip göstermedikleri ve c) meslektaşları tarafından gösterilip gösterilmediği üzerine olmuştur.

Akademisyenlerin tamamı 6 davranışı etik bulmamışlardır. Bunlar verileri uydurma, araştırma verilerini değiştirme, kendisine aykırı gelen verileri yok etme, araştırma yöntemi hakkında yanlış bilgi verme, aşırma, projeye katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme davranışlarıdır. Verileri değiştirme, aşırma, gizliliği ihlal etme ve aykırı verileri yok etme gibi benzer faaliyetler de Dotterweich ve Garrison'ın (1998) araştırmasında cevaplayıcıların % 95'inin üstünde bir çoğunluk tarafından etik bulunmamıştır. Engle ve Smith'in (1990) çalışmasında da aşırma ve araştırma verilerini bozma davranışları en etik olmayan davranışlar olarak görülmüştür.

Bu çalışmada % 60'dan daha fazla bir yüzde ile etik bulunan davranışa rastlanmamıştır. % 60 gibi bir çoğunluk meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan görüşleri araştırmasında temel alma ve aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma gibi davranışları diğerlerine göre etik bulmuştur. Dotterweich ve Garrison'un çalışmasında, aynı araştırma verilerini kullanarak birden fazla makale yazmak % 90 gibi bir çoğunluk tarafından etik bulunurken bu çalışmadaki oran ancak % 33 civarındadır.

Akademisyenlerin 26 davranışı gösterip göstermedikleri konusunda görüşlerinin incelendiği bu çalışmada, % 60 gibi bir çoğunluğun etik bulduğu davranışlardan "aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma" davranışı en büyük yüzde ile (% 43.5) akademisyenler tarafından gösterildiği ve "meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan görüşleri araştırmasında temel alma" davranışının ise akademisyenlerin % 30.4'ü tarafından gösterildiği görülmüştür. Kısaca büyük çoğunluğun etik bulduğu davranışlar kendileri tarafından da gösterilmektedir. Ancak etik bulanlar daha büyük bir çoğunluk olmasına rağmen, gösterenlerin yüzdesi biraz daha düşüktür. "Aynı verileri kullanarak birden fazla makale yazma" davranışını bu çalışmada sadece % 23'lük bir grup gösterdiğini söylerken, Dotterweich ve Garrison'un çalışmasında ise bu % 65 civarındadır. Diğer davranışların gösterildiğine ilişkin yüzdeler oldukça düşüktür. "Kendisine aykırı gelen verileri yok etme", "kaynak göstermeden alıntı yapma" ve "projeye katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme" davranışları kesinlikle etik bulunmamakla birlikte, az da olsa küçük bir grup tarafından gösterildiği görülmektedir.

Akademisyenlerin 26 davranışın meslektaşları tarafından gösterilip gösterilmediği konusundaki görüşleri alınmıştır. "Aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma" "meslektaşları ile yapılan tartışmalarda ortaya çıkan görüşleri araştırmasında temel alma" ve "aynı verileri kullanarak birden fazla makale yazma" davranışlarının % 70'in üzerinde bir çoğunluk tarafından gösterildiği görülmüştür. Bu üç davranış aynı zamanda en çok etik bulunan ve akademisyenlerin kendileri tarafından gösterilen davranışlardır. Bunun dışındaki davranışlar için durum tam

tersi olup, yani etik bulunmadığı halde meslektaşları tarafından gösterildiğine ilişkin görüşler ağırlıktadır.

Pek az davranışın cinsiyete ve unvana göre farklılık gösterdiği bu araştırmada, “Etik olmayan davranışların gösterilmesinin nedenleri nedir?” sorusunun cevabı aranmıştır. Bu nedenlerin kısaca bilimsel yetersizlik, araştırma ortamının uygun olmayışı, kolaya kaçma, denetim eksikliği, fazla yayın baskısı, psikolojik sorunlar, etik komitelerinin yetersizliği, ve araştırma etiği konusundaki yetersizlikler olduğu görülmüştür. Chubin tarafından belirtilen nedenler ile TÜBA (2002) tarafından sıralanan nedenler tutarlılık göstermektedir. Anketteki “Etik olmayan davranışların önlenmesi için önerileriniz nedir?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, kısaca şu öneriler göze çarpmaktadır: denetimin sağlanması, akademisyenlerin araştırma etiği konusunda yetiştirilmeleri, yasal uygulamaların artırılması ve cezaların getirilmesi, dergilerin hakemli olması, etik kurulların oluşturulması ve akademisyenlerin seçiminde dikkatli olunması.

Öneriler

Bir araştırmacı kimliği olan üniversite öğretim üyelerinin yaptıkları çalışmalarda dürüst olabilmeleri ve etik olmayan davranışları göstermemeleri için, etik sorunları bilimsel olarak değerlendiren örgütlere, her üniversitenin kendi bünyesi içinde etik kurullara ihtiyaç vardır. Etik konusunda duyarlı, bilinçli kişiler yetiştirildiği sürece sorunlar daha da azalacaktır. Bu nedenle akademisyenlerin yetiştirilmesi aşamasında, araştırma eğitiminin verilmesi ve etik konusunda bir araştırmacının ihtiyacı olduğu davranışların kazandırılması gerekmektedir. Lisans ve lisansüstü eğitimde, öğrencilere mesleki yaşantılarında rehberlik edebilecek etik standartlar kazandırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- American Psychological Association (APA) (1982). *Ethical principles in the conduct of research with human participants* (rev.ed.) Washington, DC: Author.
- Dotterweich, D. P. ve Garrison, S. (1998). Research ethics of business academic researchers at AACSB institutions. *Teaching Business Ethics*, 1, 431-447.
- Engle, T. J. ve Smith, J. L. (1990). The ethical standarts of accounting academics. *Issues in Accounting Education*, 5 (1), 7-30.
- Gordon, R. (1983). Attitudes of researchers toward deception in communication research. *Communication Quarterly*, 31 (3), 220-223.
- Gordon, C., Simmons, P. ve Wynn, G. (1999). Plagiarism avoided: taking responsibility for your work. British Columbia Üniversitesi Faculty of Art web sitesindeki . <http://www.arts.ubc.ca/doi/plagiarism.htm> adresinden, 1999 yılında ulaşıldı.
- Kansu, E. (1994). Bilimsel yanılma ve önlenmesi. *Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite*. TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri: 1, 71-75.
- Kimmel, A. J. (1996). *Ethical issues in behavioral research. A survey*. Cambridge: Blackwell Publishers Inc.
- Lafleur, C. (1987). Educational research ethics: Discussion paper. *The Spring Conference of the Association of Educational Research Officers of Ontario*'da sunulan bildiri, Toronto.
- Noyanalp, N. ve Berçin, E. (2001). Bilimsel etik. *Polis meslek etiği*. Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları. 61-64.
- TÜBA (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunları*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.